

NASREDDİN HOCA İLE JAPONYA'DAKİ İKKYU'NUN KARŞILAŞTIRILMASI

MISSİKO KOJİMA

Story teller (sözlü edebiyatçı) olarak dünyanın masal ve hikâyelerini incelerken tesadüfen Türkiye'deki Nasreddin Hoca'nın fıkralarıyla karşılaştım. Aşağı yukarı on seneden beri Nasreddin Hoca'yı Japonlara anlatıyorum. Anlattıkça düşündüğüm bir sorunu yani "Niçin Türkiye gibi uzakta bulunan bir ülkedeki Nasreddin Hoca fıkraları Japonları etkiliyordu? Niçin Japonlar Nasreddin Hoca'yı seviyorlardı?" sorularının cevaplarını günışığına çıkarmak istedim. Ayrıca Nasreddin Hoca'yı bilen Japonlar, bilmeyen Japonlara tanıtırken Japonya'daki İkkyyu'yu örnek olarak gösteriyorlardı. Fakat Türkiye'deki Nasreddin Hoca ile Japonya'daki İkkyyu gerçekten de birbiriyle aynı olan iki ulusal karakter midir? Yoksa değil midir? Bunu açıklamak için hem Nasreddin Hoca'nın hem de İkkyyu'nun nasıl birer kişi olduklarını, neler yaptıklarını, nasıl yaşadıklarını, aynı derecede halkın mizah kahramanı olan bu iki kişinin benzerlik ve farklılıklarının neler olduğunu, evrensel boyutları olup olmadığını ortaya koymak istedim. Şimdi burada Türkiye'nin İkkyyu'su olarak tanıtılan Hoca için bu yargının doğru olup olmadığını sizlerle beraber düşünelim.

Evvela size İkkyyu'yu tanıtaçam.

İkkyyu Japonya'da Nasreddin Hoca gibi halk tarafından sevilen bir mizah ustasıdır. Onu tanıyıp sevenlerin gözünde, çoğu zaman "çocuk İkkyyu"dur. Bu-

(1) Kozö: Çocuk Keşiş.

(2) Hakama: Kimono'nun altına giyilen etek benzeri özel giysi.

nun için kitapçılardaki çocuk kitapları bölümüne uğrayanlar İkkyyu hakkında yazılan kitaplara mutlaka rastlayacaklardır. Ayrıca Japonya'da çocuklar için programlar da televizyon ekranına oldukça sık yansımaktadır. Bunlar İkkyyu'nun çocukluğuna ait anekdotlardır. Çocukluğunu bir küçük keşiş (kozö¹) olarak geçiren İkkyyu; traşlı başı, beyaz gömleği, siyah hakama²ıyla diğer kozöler gibi Budist tapınağında eğitim görmüştür. Karşılaştığı problemleri zekice çözmeyi başarmış, zor durumlardan eğlenceli bir biçimde sıyrılmayı becermiştir. Hiciv ve nükteleri ile çevresindekileri her zaman şaşırtmış ve hayran bırakmıştır.

İkkyyu, Japonya'da çocukların dostu ve sevgilisidir. Bugün bile onlarla birlikte yaşıyor gibidir. 1668 yılında "İkkyyu fıkraları (İkkyyu Banashi)" adlı bir kitap yayımlanmıştır. Bu kitap İkkyyu'nun ölümden sonra 180 yıl boyunca dilden dile dolaşıp gelen İkkyyu anekdotlarının bir derlemesidir. Günümüzde çocuklar arasında konuşulup anlatılan İkkyyu fıkraları bu eserden alınmadır. Bu anekdotların hepsinin gerçekten İkkyyu'ya ait olup olmadığı belli değildir. bunlar kısmen İkkyyu'dan etkilenen kişilerce ona maledilen anekdotlar da olabilir.

İkkyyu yalnız çocukların değil yetişkinlerin de ilgi duyduğu ve sevdiği bir kişidir. Son zamanlarda İkkyyu hakkında yayımlanan çok çeşitli eserleri düşününce İkkyyu'nun böylesine beğenilip sevilme nedenini kolayca anlayabiliriz. Bu kitapların yazarlarından bazıları din adamı, bazıları ise ünlü romancılar ve senarist-

lerdir. Bunların her biri İkkyyu'yu kendi görüşüne göre ifade etmektedir. Hazırcevap İkkyyu, büyük din adamı İkkyyu, hoşgörülü İkkyyu gibi İkkyyu'nun birçoğu yönü vardır. Bu yazarların birleştikleri ortak noktada, onun çok değerli ve büyük Budist din adamı olduğudur. İkkyyu tarihsel bir kişidir. İkkyyu'nun kitapları, fırça ile yazdığı sanat değeri olan yazılar günümüze kadar gelmiştir. Bıraktığı bu eserler onun gerçekten yaşamış bir kişi olduğunu kanıtlamaktadır.

Higashi Bojyo Kazunaga Kyoki adlı kitaba göre İkkyyu'nun babasının İmparator Gokomatsu olduğu çoğu kimse tarafından kabul edilmiştir. Fakat İmparator Gokomatsu'nun gayri meşru çocuğu olup, annesi, etrafındakiler tarafından kıskanılarak saraydan kovulmuştur.

Böylece bir imparator çocuğu olmasına rağmen babasız ve mutsuz bir çocuk olarak dünyaya gelen İkkyyu, aydın kişiliği ve esprili yapısı ile yaşamını sürdürmeyi bilmiş, bazı kişilerin onu zor duruma sokacak davranış ve sorunlarından ince zekâsının eseri olan hazır cevaplığı ile kolayca sıyrılmayı becermiştir. Hâlâ çocuklar arasında hayranlık uyandırıp onlar tarafından sevilme nedeni de budur.

Her zaman küçük, zayıf ve toy olup sürekli yetişkinlerin baskısı altında kalan çocukların temsilcisi olan İkkyyu, zekası sayesinde yetişkinleri haksız çıkartmayı hep başarmıştır. Bunun için yalnızca çocukların değil bütün zayıfların ve halkın da temsilcisi haline gelmiştir.

Hiç çekinmeden eleştirebilen kişiliği, hayat boyu değişmemiş ve onun düşüncesinin temelini oluşturmuştur. Ünvan ve soya önem vermek, gösterişe önem veren içi boş birisi olmak, dünya malına tamah etmek, ünvanla övünmek, dış görünüşe önem vermek, manevî değerleri gözardı etmek, doğal şeylere yasak koymak, özü sözüne uymamak, haksız yöneticilere karşı çıkmamak... bunlar İkkyyu'nun nefret ettiği şeylerdir. İkkyyu ömür boyu yoksulluk çekmiş ve büyük

makamlara heves etmeden her tabakadan insanlarla ilişki kurarak dilenciler gibi fakir ama sevgi ile dolu manen zengin bir hayat geçirmiştir. Budizm'in yasakladığı et ve balığı yiyip, içki içip, sevdiği kadınla birlikte yaşayan İkkyyu'nun bu davranışları, insanları bir yandan şaşırtırken diğer yandan insanların onu kendilerine yakın hissetmelerine neden olmuştur. Diğer din adamlarının başkalarına yasakladıklarını kendilerinin gizlice yapmalarına karşı olmuştur. Yalansız, gösterişsiz, olduğu gibi ve açık seçik yaşamayı yeğlemiştir. Özellikle 70 yaşından sonra kör bir kadınla yaşadığı herkesçe bilinmektedir. Bu onun kadınlara düşkünlüğünden değil, gözü görmeyen gezgin bir şarkıcı kadının düştüğü güç durumu hissederek ona yardım etme isteğinden kaynaklanmaktadır.

Şurasını unutmamak gerekir ki çocukluğundan itibaren İkkyyu, şakacı mizacına uygun bir biçimde bazen örneklemeler yaparak, bazen de şiirler okuyarak toplum içindeki haksızlıkları göstermenin, insanca yaşamayı kolayca öğretmenin yolunu bilmiştir.

Nasreddin Hoca uluslararası olabilmeyi başarmış bir mizahçıdır. Türkiye'de Nasreddin Hoca herkes tarafından tanınmaktadır. Bu konudaki bilimsel araştırmalar ve buradaki gibi bilimsel toplantılar da devam etmektedir. Bunun için Nasreddin Hoca'yı İkkyyu'yu anlattığım kadar detaylı anlatmadan, ikisi arasında bir karşılaştırma yapmaya çalışacağım.

Nasreddin Hoca'nın tarihsel bir şahsiyet olarak 13. yüzyılda yaşadığını düşünürsek İkkyyu bu tarihten 100 yıl sonra yaşamıştır.

Nasreddin Hoca'nın yaşadığı dönem (1208-1284/5)deki ekonomik ve sosyal problemler ile İkkyyu'nun yaşadığı dönem (1334-1481)deki problemler birbirine çok benzemektedir. Bilindiği üzere bu dönemlerde savaş, isyan istilâ, sel, kıtlık, yoksulluk, salgın hastalık - hatta yönetici ve beyliklerin, sarayların her tür-

lü israf ve sefahat masraflarını ödeme zorunluluğu, halka çok zarar vermiştir.

Barış zamanlarında insanlar korku, üzüntü, keder, panik gibi duyguları yaşamak için çeşitli yollar denerlerken (korku filmi, hüznü film vb.), bu duyguları günlük yaşamda yoğun yaşıyorlarsa o zaman mizah ve gülmeye daha çok gereksinim duyarlar. Ve yöneticilerin baskısı altında ezilmiş halk, kendisinin söyleyemediği bazı şeyleri ifade edebilmek için, İkkyu gibi kahramanları yaratmaya ihtiyaç duymuştur. Hoca'nın da, İkkyu'nun da yaşadığı dönemlerde yoksulluk had safhadadır. Yöneticilerin zulmü ve baskısından yılan halkın, kendisinin ağzını açıp da söyleyemediklerini söyleyecek, yöneticileri hicvedecek, bir kahramana ihtiyaç vardır. İşte bunun için Hoca ile İkkyu'nun halkın temsilcisi olması yaşadıkları dönemin tarihsel özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

Nasreddin Hoca'yı hem tarihsel bir kişilik olarak hem de bir "fıkra tipi" "fıkra kişiliği" şeklinde iki yönlü incelemek mümkündür. Fıkra tipi olan Nasreddin Hoca ile İkkyu'nun birbirine benzeyen iki karakter olduğunu kanıtlayacak bir çok ortak nokta bulunmaktadır. Nasreddin Hoca ile İkkyu'nun ortak noktalarının içinde en başta göze çarpanlar, bu iki kahramanın fıkralarındaki soru-cevap, hiciv, nükte, alay, istihza, tebesüm, espri, eğiticilik, düşündürücülük gibi unsurlardır. Nasreddin Hoca ile İkkyu'nun diğer bir ortak noktası ise, her ikisinin de halkla içiçe olup halkı temsil etmeleridir. Hoca'nın yaşlı bir insan, İkkyu'nunsa çocuk olması, bu iki kahramanın sanki iki ayrı uçtaymış gibi görünmelerine yol açabilir. Fakat bu onları halka yaklaştıran özellikleridir. Hoca'nın bilgeliği ile İkkyu'nun çocukluğunda halkın olumlu ve olumsuz tepkileri gizlidir. İkkyu fıkralarında çocuk-yetişkin ilişkisi olara ortaya çıkmaktadır. Her iki durumda da baskı altında kalanlar Hoca ve İkkyu'nun fıkralarına sempati duymuştur. Bunun için daha önce

de bahsettiğim gibi hem N.H. hem de İkkyu, halkın sesi, halkın temsilcisidirler.

Bunlardan başka Nasreddin Hoca ile İkkyu'nun birbirlerinden farklı olduğu noktalar da bulunmaktadır. Bunların en önemlisi Hoca, bir çok farklı özelliğe sahip olan halkı, bütün yönleriyle temsil ederken; İkkyu'nun bir tek güçlü karaktere sahi olması ve bu karakterin onun hiç bir fıkrasında değişmemesidir.

Bir çoğumuz tarafından bilindiği gibi Hoca'nın aptal biri olduğunu düşündüğümüzde, karşımıza onun "akıllı kadı" kişiliği çıkmakta; başkaları tarafından aldatılan biri olduğunu düşündüğümüzdeyse, karşımıza Hoca'nın "başkalarını aldatan kurnaz" kişiliği çıkmaktadır. Bir fıkrasında çok telaşlı olan Hoca, bir diğer fıkrasında çok sakin ve ağır başlı olmaktadır. Bazen çok korkak, bazen de çok cesur biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir fıkrasını okuduğumuzda onu cahil olarak nitelendirebilecekken, bir başka fıkrasını okuduğumuzda onun çok bilgili bir insan olduğu kanısına varabiliriz. Bunun gibi, Hoca'nın fıkralarında; yalancı, cimri, obur, muzip, açık göz, geveze, üste çıkmayı bilen kişiliğiyle farklı ve karşıt özellikleri ortaya çıkmaktadır.

Doğal olarak toplumu oluşturan bireyler olumlu ve olumsuz olarak sınıflandırılacak kişilik özellikleri taşımaktadır. Kabalık, terslik, cimrilik, aptallık, ikiyüzlülük, olumsuz kişilik özelliklerine; açık sözlülük, paylaşma, dürüstlük, iyiniyet olumlu kişilik özelliklerine örnek verilebilir. Nasreddin Hoca'nın kişiliğine bu açıdan baktığımızda onun karakterinde bireylerin, dolayısıyla toplumun olumlu-olumsuz kişilik yapısının simgeleştirdiğini görüyoruz.

Halkın günlük yaşantısını, küskünlüğünü, kızgınlığını, sevincini, onurunu, boşvermişliğini, konukseverliğini, insan sevgisini, anlaşmazlıklarını, hemen hemen tüm özelliklerini Nasreddin Hoca'nın anekdotlarında bulmak mümkündür. Yöneticilerin kötü yönetimi altında

ezildikleri halde ağızlarını açamayan, karılarının gevezeliğinden usanıp da bir şey diyemeyen, komşularının düşüncesizliğinden sıkılıp sabırla kavgadan kaçınan halk, kendisinin dile getiremediği bu düşünceleri Hoca'nın kişiliğinde fıkralaştırarak açığa vurmuştur.

İkkyu içinse durum farklıdır. Hoca gibi bir fıkradan diğerine farklı özellikler göstermez. 6-7 yaşlarında bir çocuk olan İkkyu, keskin zekası ve hazır cevaplılığı ile halkın sevgilisi olmuştur. İkkyu'nun olgun bir insan olarak da anekdotları vardır, ama bunların çoğu Budizm felsefesini anlatmaktadır.

Nasreddin Hoca ile İkkyu arasında bir başka fark da yaşamış oldukları çevrenin kültürel etkileşime açık olup olmasıdır. Nasreddin Hoca'nın yaşamış olduğu Anadolu - doğusunda Asya batısında Avrupa kıtalarıyla çevrilmiş bir kara parçası olup, birçok kültür ve medeniyetin kaynaştığı yerdir. İşte Nasreddin Hoca fıkraları, böylesine çok çeşitli kültürün içiçe geçmiş olduğu bir yerde 700 seneden beri halk kültürlerinden ister istemez etkilenmiştir. Bunun için Hoca'nın "yüz çehrelî" olmasına şaşmamak gerek.

İkkyu ise; Çin'den Budizm yoluyla, yazının ve birçok güzel sanatların gir-

mesiyle etkilenmiş bir ülke olmakla birlikte bir ada devleti olmanın getirdiği çok kapalı bir toplum yapısına sahip ve diğer kültürlerle yok denilebilecek kadar sınırlı bir ilişkisi olan Japonya'da yaşamıştır. Bu nedenle de İkkyu'nun fıkralarında Nasreddin Hoca fıkralarındaki gibi değişik kültürlerin bir sentezini görmek mümkün değildir.

Nasreddin Hoca'ya kadılık, müderislik, tüccarlık, çiftçilik ve imamlık gibi birçok meslek atfedilmektedir. Buna karşılık İkkyu'nun mesleği diyebileceğimiz tek şey keşişliktir. Hoca, Timur'un sarayından medreselere, köyden kasabaya, pazar yerinden tarlaya, camiden, bayram yerine birçok farklı mekanlardaki fıkralarıyla karşımıza çıkmaktadır. Halbuki İkkyu'nun çevresi, yaşamakta olduğu tapınağın çevresiyle sınırlıdır. İkkyu'nun fıkralarının sayısı ise 17-20 kadardır. Tüm bu incelemelerin ışığında ortaya şu sonuç çıkmaktadır: Nasreddin Hoca ile İkkyu bir çok ortak özelliğe sahip olmakla birlikte sonuç itibarıyla farklı iki kültürün içinden çıkmış iki farklı kişiliktir. "Nasreddin Hoca, Türkiye'deki İkkyu'dur" şeklindeki düşüncenin geçersiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Nasreddin Hoca Nasreddin Hoca'dır, İkkyu ise İkkyu'dur.

HOYRAT DİLİYLE BOSNA

Bal kanlardır
Sel olan, bal kanlardır
Bir emanet Bosna'm var
Şahidim, Balkanlardır.

Sarıldı,
Bosna Hersek sarıldı
Çetnik başın kesse de
O, İslâma sarıldı.

Tuzla yandı,
Can yarem tuzla yandı
Kardeş "Tuzla" yanarken
Bizde de "Tuzla" yandı

Can pazarı,
Kurulmuş, can pazarı
Sırp can alır, can satar
Unutmaz can, pazarı

Gall'ye,
Lanet olsun, Gall'ye
Bosna şahlananda bak,
İzzet Beg All'ye!

Birleşmişler,
Milletler birleşmişler!
Meğer ki, maske düştü
Hepsi de bir, leşmişler

Karahacı,
Oğludur Karahacı*
Safîbî bayrak açmış
Elinde kara haç!

İsırıptı,
İt kimin isırıptı
Mushafın yakanların
Canıyla kani, Sırıptı

Namerttir
Sırp oğlu ne namerttir
Bosna, Mostar, Tuzla da
Kız, kızan, ana merttir.

Yarımıldı,
Bakıldığım yarımıldı
Gelmedin iki yıldır
Tut ellimden yarımıldı!

Saraybosna,
Geçilmez Saraybosna!
Az kaldı hürriyete
Yararı sar, ay Bosna!

Sırsındığı,
Zaferdir Sırsındığı
Kutlu Hacı İlbey'i
Hatırla sırp zındığı!

* Sırp lideri Radovan Karadžić'in soyadının Türkçe mânâsının TRT 2'de yayınlanan Profil Programında Karahacıoğlu olarak belirtilmiştir. Hoyratta ismin Türkçe mânâsı kullanılmıştır.